

Філософія

УДК 17.023.36:17.022.1

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.19638283>

Етичний релятивізм і проблема моральної універсалізації в сучасному світі

Кондратюк Любов Романівна,

кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії та суспільних наук,
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира

Гнатюка, м. Тернопіль, Україна,
<https://orcid.org/0000-0002-4709-0512>

Чебан Оксана Михайлівна,

кандидат філософських наук, доцент, завідувач кафедри суспільно-гуманітарних наук, Одеський державний аграрний університет,
м. Одеса, Україна, <https://orcid.org/0000-0002-7271-1704>

Воронова Галина Віталіївна,

кандидат філософських наук, доцент, доцент
кафедри загальнотеоретичної та прикладної підготовки,
Київський фаховий коледж туризму та готельного господарства,
м. Київ, Україна, <https://orcid.org/0000-0002-7445-0536>

Прийнято: 26.03.2026 | Опубліковано: 18.04.2026

Анотація. Мета дослідження полягає у філософському аналізі етичного релятивізму та морального універсалізму в умовах сучасного

глобалізованого світу, а також у визначенні можливостей формування універсальних моральних принципів з урахуванням культурної різноманітності. У статті розглядається теоретична напруга між підходами, які наголошують на культурній зумовленості моральних норм, і концепціями, що обґрунтовують існування універсальних моральних принципів. **Методи.** У дослідженні використано метод філософського аналізу, порівняльний метод, а також метод узагальнення та систематизації наукових концепцій. Застосування зазначених методів дозволило проаналізувати основні підходи до інтерпретації етичного релятивізму та морального універсалізму, а також узагальнити результати сучасних досліджень у галузі моральної філософії, соціальної теорії та поведінкових наук. **Результати.** Показано, що сучасні наукові підходи дедалі частіше розглядають мораль як складну систему норм, що поєднує універсальні кооперативні принципи та культурно специфічні інтерпретації. У статті обґрунтовується, що абсолютне протиставлення етичного релятивізму та морального універсалізму є методологічно обмеженим, оскільки сучасні емпіричні та теоретичні дослідження демонструють наявність певних універсальних моральних інтуїцій, які водночас набувають різних форм у різних культурних середовищах. Аналіз сучасних досліджень показує, що універсалізація моралі можлива не як уніфікація культурних норм, а як формування спільних етичних принципів, які допускають різні культурні інтерпретації. **Висновки.** У результаті проведеного аналізу встановлено, що проблема моральної універсалізації в сучасному світі потребує інтеграції універсалістських та плюралістичних підходів, що дозволяє поєднати загальноприйнятні моральні орієнтири з визнанням культурної різноманітності. Показано, що формування глобального етичного простору можливе за умови міжкультурного діалогу, взаємного визнання моральних цінностей та розвитку універсальних принципів справедливості, відповідальності та співпраці.

Ключові слова: моральний універсалізм, культурний релятивізм, моральний плюралізм, моральний прогрес, міжкультурна етика.

Ethical relativism and the problem of moral universalization in the contemporary world

Liubov Kondratiuk,

Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor of the
Department of Philosophy and Social Sciences,
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ternopil, Ukraine,
<https://orcid.org/0000-0002-4709-0512>

Oksana Cheban,

Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor, Head of the Department
of Social and Humanitarian Sciences, Odesa State Agrarian University,
Odesa, Ukraine, <https://orcid.org/0000-0002-7271-1704>

Galyna Voronova,

Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of
the Department of General Theoretical and Applied Training,
The Kyiv Applied College of Tourism and Hospitality,
Kyiv, Ukraine, <https://orcid.org/0000-0002-7445-0536>

***Abstract.** The purpose of this study is to provide a philosophical analysis of ethical relativism and moral universalism in the context of the modern globalized world, as well as to determine the possibilities for the formation of universal moral principles while taking cultural diversity into account. The article examines the theoretical tension between approaches that emphasize the cultural conditioning of*

*moral norms and concepts that justify the existence of universal moral principles. The **research methods** include philosophical analysis, the comparative method, and elements of an interdisciplinary approach that integrates the results of contemporary studies in moral philosophy, social theory, and behavioral sciences. The analysis also involves the systematization of modern theoretical concepts of moral universalism, cultural relativism, and moral pluralism. **Results.** It is shown that modern scientific approaches increasingly view morality as a complex system of norms that combines universal cooperative principles and culturally specific interpretations. The article argues that the strict opposition between ethical relativism and moral universalism is methodologically limited, as modern empirical and theoretical research demonstrates the existence of universal moral intuitions that take different forms across cultural environments. The analysis of recent studies shows that the universalization of morality is possible not as the unification of cultural norms but as the formation of shared ethical principles that allow for different cultural interpretations. **Conclusions.** As a result of the analysis, it was found that the problem of moral universalization in the modern world requires the integration of universalist and pluralist approaches, which allows combining generally accepted moral guidelines with the recognition of cultural diversity. It is shown that a global ethical space can be formed through intercultural dialogue, mutual recognition of moral values, and the development of universal principles of justice, responsibility, and cooperation.*

Keywords: *moral universalism, cultural relativism, moral pluralism, moral progress, intercultural ethics.*

Постановка проблеми. У сучасному глобалізованому світі проблема зіставлення етичного релятивізму та морального універсалізму набуває особливої актуальності. Інтенсивний розвиток міжнародної комунікації, зростання культурної взаємодії та поширення глобальних соціальних процесів

сприяють формуванню спільного етичного простору. Водночас культурна різноманітність сучасного світу ставить під сумнів можливість існування універсальних моральних принципів, які були б однаково прийнятними для всіх культур і соціальних систем.

У філософській традиції ця проблема розглядається через протиставлення двох основних підходів – етичного релятивізму і морального універсалізму. Прихильники релятивістського підходу стверджують, що моральні норми формуються в межах конкретного культурного та історичного контексту і тому не можуть претендувати на універсальність. Натомість концепції морального універсалізму виходять із припущення про існування загальних моральних принципів, які можуть бути застосовані до всіх людей незалежно від їх культурної належності. Це протиставлення породжує складну теоретичну проблему, пов'язану з необхідністю поєднання універсальних моральних орієнтирів із визнанням культурної різноманітності світу.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що сучасні соціальні процеси, зокрема посилення міжкультурної взаємодії, розвиток міжнародних інституцій, поширення новітніх технологій та формування спільного інформаційного простору, потребують узгодження моральних принципів на міжкультурному рівні. У цих умовах виникає потреба у формуванні універсальних етичних орієнтирів, які могли би слугувати основою для взаємодії різних культур та суспільств. Разом із тим спроби встановлення універсальних моральних норм часто стикаються з критикою з боку прихильників культурного релятивізму, які розглядають такі підходи як загрозу культурній автономії.

Існує значна кількість досліджень у галузі моральної філософії, однак не досить розглянуто проблему поєднання морального універсалізму з культурною різноманітністю. У сучасному науковому дискурсі відсутній єдиний підхід до пояснення того, яким чином універсальні моральні принципи можуть співіснувати з різними культурними системами цінностей. Це свідчить

про наявність теоретичних прогалин у розумінні механізмів моральної універсалізації та потребує подальшого філософського аналізу цієї проблеми.

Таким чином, дослідження підходів етичного релятивізму і морального універсалізму є важливим для розвитку сучасної моральної філософії та міжкультурної етики. Аналіз цієї проблеми дозволяє не лише поглибити теоретичне розуміння природи моральних норм, але й сприяє формуванню концептуальних підходів, здатних забезпечити ефективний етичний діалог у глобальному суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження співвідношення етичного релятивізму і морального універсалізму характеризується переходом від їх жорсткого протиставлення до пошуку складніших моделей взаємодії. У новітніх роботах мораль дедалі частіше розглядається як багаторівнева система норм, в якій універсальні принципи поєднуються з культурно специфічними формами їх інтерпретації. Такий підхід дозволяє по-новому осмислити механізми формування моральних норм у різних соціокультурних контекстах та водночас ставить питання про межі моральної універсалізації.

Вагомий внесок у сучасну дискусію зроблено в дослідженнях, присвячених структурним основам моралі. Зокрема, О. Каррі разом із М. Альфано, М. Брандтом та К. Пеліканом розглядають мораль як систему взаємопов'язаних кооперативних правил, які формуються в процесі соціальної взаємодії та можуть проявлятися в різних культурах у вигляді подібних моральних моделей [1, р. 1042–1043]. Такий підхід дозволяє пояснити наявність певних універсальних моральних інтуїцій у різних суспільствах. Водночас акцент на кооперативній природі моралі не повністю пояснює відмінності між моральними системами, що виникають у різних культурних середовищах.

Іншим важливим напрямом сучасних досліджень є аналіз морального прогресу. У працях П. Кітчера моральний прогрес інтерпретується як

історичний процес розширення кола моральної відповідальності та поступового формування універсальних принципів справедливості [2, р. 78–79]. Подальший розвиток цієї ідеї пов'язаний з дослідженнями Б. Лейна, який підкреслює роль процедур раціонального обговорення та критичної рефлексії у формуванні моральних норм [3, р. 14–15]. При цьому К. Бланден та Б. Лейн показують, що навіть процедурні підходи до пояснення морального прогресу фактично передбачають наявність певних універсальних моральних стандартів [4, р. 257–258].

Суттєве місце в сучасній моральній філософії займають дослідження, присвячені проблемі моральної рівності. У роботі С. Кілмінстера доводиться, що принцип рівної моральної значущості всіх людей може виступати фундаментальною основою універсальних моральних вимог [5, р. 641–642]. Подібні аргументи висловлює і Дж. Тхаккар, який аналізує філософські підстави концепції базової рівності та її значення для сучасної моральної теорії [6, р. 513–514]. Водночас ці дослідження демонструють, що універсалізм може мати різні теоретичні обґрунтування, що свідчить про складність цієї проблеми.

Значний внесок у дослідження моральної універсалізації роблять сучасні емпіричні роботи. Так, А. Капелен, Б. Енке та Б. Тунгодден досліджують моральний універсалізм як характеристику моральних переконань, що проявляється в готовності поширювати моральні вимоги на всіх людей незалежно від їх соціальної чи культурної належності [7, р. 12–13]. Інші дослідження Б. Енке разом із Р. Родрігес-Падільєю та Ф. Циммерманном показують, що рівень морального універсалізму може бути пов'язаний з політичними переконаннями та соціальними інституціями [8, р. 3597–3598]. Крім того, Б. Енке демонструє, що економічні та соціальні умови можуть впливати на формування моральних установок і сприяти поширенню універсалістських моральних орієнтацій [9, р. 138–139].

Міждисциплінарні дослідження також відіграють важливу роль у розумінні моральних норм. У цьому контексті Д. Бахрамі-Рад, А. Беккер та Дж. Генріх звертають увагу на важливість культурно-антропологічних даних для аналізу моральних систем і демонструють, що культурні фактори можуть істотно впливати на формування соціальних норм [10]. У наступних дослідженнях автори показують, що інституційні фактори, зокрема системи спорідненості, можуть впливати на соціально-економічний розвиток і водночас формувати специфічні моральні моделі соціальної взаємодії [11, р. 51–52].

Окремий напрям сучасних досліджень пов'язаний із проблемою розширення морального кола. У роботі М. Сінгха та М. Хоффмана підкреслюється, що розвиток сучасних суспільств супроводжується поступовим поширенням моральних вимог на ширші соціальні групи, що свідчить про тенденцію до універсалізації моральних норм [12].

У філософських дослідженнях також приділено значну увагу аналізу процедур обґрунтування моральних норм. Так, К. Лолор [13, р. 118–119] демонструє, що моральні принципи формуються в процесі історичного розвитку практик раціонального обговорення і взаємного виправдання норм.

У новітніх дослідженнях, присвячених глобальній етиці, особлива увага приділяється проблемі міжкультурного нормативного діалогу. Зокрема, М. Кекельберг доводить, що формування глобальних етичних принципів можливе лише за умови врахування культурної різноманітності та розвитку міжкультурного діалогу [14, р. 5528–5529]. Також він підкреслює значення реляційної етики, яка акцентує увагу на взаємному визнанні культурних відмінностей у процесі формування моральних норм [15].

Таким чином, аналіз сучасних наукових досліджень свідчить про наявність різних теоретичних та емпіричних підходів до пояснення співвідношення етичного релятивізму та морального універсалізму.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Попри значний розвиток сучасних досліджень у сфері моральної філософії, проблему узгодження етичного релятивізму і морального універсалізму розв'язано недостатньо. У більшості наукових праць увагу зосереджено або на обґрунтуванні універсальних моральних принципів, або на доведенні культурної зумовленості моральних норм. Водночас питання про можливість їх поєднання в межах цілісної концепції моральної універсалізації не отримало достатнього теоретичного опрацювання.

Однією з ключових проблем є визначення філософських підстав універсальних моральних принципів у контексті культурної різноманітності. Крім того, дискусійним залишається питання критеріїв морального прогресу, а також співвідношення теоретичних і емпіричних досліджень моралі. У сучасному науковому дискурсі також недостатньо розкрито роль міжкультурного діалогу у формуванні універсальних моральних орієнтирів.

Таким чином, у сучасній філософській літературі зберігаються певні теоретичні прогалини, пов'язані з поясненням механізмів поєднання універсальних моральних принципів із культурною різноманітністю та формуванням спільних етичних норм у глобалізованому світі.

Мета та завдання дослідження. Метою статті є філософський аналіз співвідношення етичного релятивізму і морального універсалізму в сучасному світі та визначення можливостей формування універсальних моральних принципів з урахуванням культурної різноманітності.

Для досягнення поставленої мети передбачено розв'язання таких завдань: проаналізувати основні теоретичні підходи до розуміння етичного релятивізму і морального універсалізму в сучасній моральній філософії; визначити можливості поєднання універсальних моральних принципів із культурною різноманітністю; окреслити перспективи формування спільних етичних орієнтирів у сучасному глобалізованому світі.

Реалізація зазначених завдань дозволить поглибити теоретичне розуміння проблеми моральної універсалізації та визначити можливі напрями подальших досліджень у сфері сучасної моральної філософії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема співвідношення етичного релятивізму і морального універсалізму в сучасному світі потребує переосмислення традиційних підходів до інтерпретації моральних норм. У класичних філософських дискусіях ці підходи часто розглядалися як взаємовиключні: універсалізм передбачає існування загальних моральних принципів, тоді як релятивізм підкреслює культурну зумовленість моральних норм. Однак сучасні соціальні процеси, пов'язані з глобалізацією та посиленням міжкультурної взаємодії, демонструють, що така дихотомія не дозволяє повною мірою пояснити механізми формування моральних систем.

Для більш чіткого розуміння відмінностей між основними підходами до інтерпретації моральних норм доцільно узагальнити їх ключові характеристики. Порівняльний аналіз етичного релятивізму, морального універсалізму та морального плюралізму дозволяє визначити їх концептуальні засади, а також виявити їхні переваги й обмеження в контексті сучасних етичних дискусій (табл. 1).

Таблиця 1

Порівняльна характеристика етичного релятивізму, морального універсалізму та морального плюралізму

Підхід	Основна ідея	Переваги	Обмеження
Етичний релятивізм	Мораль залежить від культурного та історичного контексту	Врахування культурної різноманітності	Відсутність універсальних критеріїв оцінки
Моральний універсалізм	Існують універсальні моральні принципи, спільні для всіх людей	Можливість формування глобальної етики	Ризик культурного домінування

Підхід	Основна ідея	Переваги	Обмеження
Моральний плюралізм	Поєднання універсальних принципів із культурними відмінностями	Баланс між універсальністю і різноманітністю	Складність практичного застосування

Джерело: укладено авторами

Кожен із розглянутих підходів пропонує власне пояснення природи моральних норм та можливостей їх універсалізації. Етичний релятивізм акцентує увагу на культурній зумовленості моральних норм і підкреслює значення історичного та соціального контексту у формуванні моральних уявлень. Водночас така позиція ускладнює формування універсальних критеріїв моральної оцінки.

Моральний універсалізм, навпаки, виходить із припущення про існування загальних моральних принципів, які можуть бути застосовані до всіх людей незалежно від їх культурної належності. Такий підхід створює теоретичні підґрунтя для формування глобальної етики, проте водночас викликає дискусії щодо можливого ігнорування культурної специфіки моральних практик.

Моральний плюралізм намагається поєднати переваги обох підходів, визнаючи існування певних універсальних моральних орієнтирів, але допускаючи різні культурні способи їх інтерпретації та практичного застосування. Саме такий підхід у сучасній моральній філософії розглядається як найбільш перспективний для пояснення процесів моральної універсалізації в умовах культурної різноманітності.

Сучасні дослідження дозволяють інтерпретувати мораль як складний механізм регулювання соціальної взаємодії, що поєднує універсальні кооперативні принципи з культурно специфічними формами їх реалізації. Моральні норми постають не лише як продукт культурного розвитку, але й як

інструмент забезпечення стабільності соціальних відносин. Подібне розуміння моралі знаходить підтвердження в сучасних наукових дослідженнях, зокрема в роботах, де мораль розглядається як система кооперативних правил [1, р. 1045].

Важливим аспектом дослідження є проблема морального прогресу, яку доцільно розглядати як процес поступового розширення меж моральної відповідальності. У сучасних умовах це проявляється у включенні нових соціальних груп до сфери морального визнання та формуванні більш універсальних принципів справедливості [2, р. 150]. Водночас моральний прогрес не можна зводити лише до зміни змісту моральних норм, адже його важливим складником є розвиток процедур раціонального обговорення моральних питань і формування механізмів публічного морального обґрунтування [3, р. 15]. Моральний прогрес постає як поєднання змістових і процедурних змін у моральній сфері, що дозволяє узгоджувати різні моральні позиції в межах міжкультурної взаємодії.

Розвиток уявлень про моральний прогрес свідчить про те, що навіть підходи, які орієнтуються на процедурні механізми обґрунтування моралі, фактично передбачають існування певних універсальних нормативних орієнтирів. Це означає, що оцінювання моральних змін у суспільстві неможливе без апеляції до загальних критеріїв, які дозволяють визначати їх спрямованість і значущість, що знаходить підтвердження в сучасних дослідженнях [4, р. 261]. Таким чином, навіть концепції, які прагнуть уникнути жорсткого універсалізму, у підсумку змушені звертатися до ідеї певних спільних моральних засад.

Особливого значення в сучасних умовах набуває концепція моральної рівності, яка може розглядатися як одна з ключових підстав моральної універсалізації. Принцип рівної моральної значущості всіх людей формує нормативне підґрунтя для ідей справедливості та прав людини. Саме ця ідея

дозволяє поєднати універсалістські моральні вимоги з визнанням цінності кожної окремої людини незалежно від її культурної належності.

Водночас моральний універсалізм має не лише теоретичний, але й соціальний вимір, що проявляється в реальних практиках взаємодії між людьми. Сучасні емпіричні дослідження демонструють, що схильність поширювати моральні вимоги на ширші соціальні групи пов'язана з характером соціальних інституцій, політичними переконаннями та особливостями економічної взаємодії [7; 8, р. 3595; 9, р. 136]. Зокрема, розширення економічних зв'язків і розвиток ринкових відносин сприяють формуванню більш універсалістських моральних установок, оскільки вони передбачають взаємодію з ширшим колом людей і потребують вищого рівня довіри.

Разом із тим результати міждисциплінарних досліджень свідчать, що моральні норми залишаються тісно пов'язаними з культурними та інституційними особливостями суспільства. Це означає, що універсальні моральні принципи не існують у відриві від соціального контексту, а формуються і трансформуються в процесі культурної взаємодії. У цьому аспекті особливого значення набуває тенденція до розширення морального кола, яка проявляється в поступовому включенні нових соціальних груп до сфери морального визнання.

Важливим теоретичним підґрунтям для розуміння цих процесів є генеалогічний підхід, відповідно до якого моральні норми формуються в процесі історичного розвитку практик раціонального обговорення та взаємного обґрунтування [13, р. 121]. Це дозволяє пояснити, яким чином мораль може одночасно бути змінною та зберігати певні універсальні характеристики.

У сучасних умовах глобалізації особливої актуальності набуває проблема міжкультурного нормативного діалогу. Формування універсальних

етичних принципів дедалі більше пов'язується не з їх нав'язуванням, а з процесом взаємного узгодження різних моральних позицій у межах глобальної взаємодії, що підкреслюється в сучасних дослідженнях глобальної етики [14, р. 5531; 15]. Моральна універсалізація постає як динамічний процес, що поєднує універсальні орієнтири з культурною множинністю їх інтерпретацій.

Результати проведеного дослідження підтверджують, що проблема співвідношення етичного релятивізму і морального універсалізму не може бути розв'язана через домінування одного із цих підходів. Найбільш перспективним є підхід, у межах якого моральна універсалізація розглядається як процес формування спільних етичних принципів, що допускають різні культурні інтерпретації. Саме така модель дозволяє поєднати універсальні моральні орієнтири з визнанням культурної різноманітності сучасного світу.

Висновки. Таким чином, традиційне протиставлення релятивістських і універсалістських підходів є методологічно обмеженим і не дозволяє повною мірою пояснити сучасні моральні процеси.

У ході роботи встановлено, що мораль доцільно розглядати як багаторівневу систему, у межах якої універсальні моральні орієнтири поєднуються з культурно зумовленими формами їх реалізації. Показано, що моральна універсалізація не зводиться до уніфікації норм, а постає як процес формування спільних етичних принципів, які допускають різні культурні інтерпретації.

Обґрунтовано, що найбільш перспективним підходом до розв'язання проблеми є концепція морального плюралізму, яка дозволяє поєднати універсальні моральні вимоги з визнанням культурної різноманітності. Такий підхід створює теоретичні передумови для розвитку міжкультурного етичного діалогу та формування глобальних моральних орієнтирів.

Водночас дослідження має певні обмеження, зумовлені його переважно теоретичним характером. Подальші наукові розвідки доцільно спрямувати на

розширення емпіричної бази аналізу, зокрема на вивчення практичних проявів моральної універсалізації в різних культурних і соціальних контекстах.

Перспективним напрямом подальших досліджень є також аналіз ролі міжкультурної комунікації та глобальних інституцій у формуванні універсальних етичних стандартів. Особливої уваги потребує вивчення того, як сучасні соціальні трансформації впливають на зміну моральних норм і сприяють формуванню нових моделей моральної універсалізації.

Отримані результати дозволяють поглибити розуміння співвідношення етичного релятивізму й морального універсалізму і підтверджують, що формування універсальних моральних принципів у сучасному світі можливе лише за умови поєднання універсалістських і плюралістичних підходів.

Список використаних джерел

1. Curry O. S., Alfano M., Brandt M. J., Pelican C. Moral molecules: Morality as a combinatorial system. *Review of Philosophy and Psychology*. 2022. Vol. 13. P. 1039–1058. DOI: <https://doi.org/10.1007/s13164-021-00540-x>.
2. Kitcher P. *Moral progress*. Oxford: Oxford University Press, 2021. 173 p. URL: https://books.google.com/books/about/Moral_Progress.html?id=XRUuEAAAQBAJ (дата звернення: 08.02.2026).
3. Lane B. Prospects for pure procedural moral progress. *Inquiry*. 2023. P. 1–32. DOI: <https://doi.org/10.1080/0020174X.2023.2220753>.
4. Blunden C., Lane B. Vindicating universalism: pragmatic genealogy and moral progress. *European Journal of Philosophy*. 2024. Vol. 33, № 1. P. 249–268. DOI: <https://doi.org/10.1111/ejop.12975>.
5. Kilminster S. Constructing moral equality. *Journal of the American Philosophical Association*. 2023. Vol. 9, № 4. P. 636–654. DOI: <https://doi.org/10.1017/apa.2022.24>.

6. Thakkar J. Basic equality: a Hegelian resolution. *European Journal of Philosophy*. 2024. Vol. 32, № 2. P. 507–531. DOI: <https://doi.org/10.1111/ejop.12878>.
7. Cappelen A. W., Enke B., Tungodden B. Moral universalism: global evidence. *CESifo Working Paper*. 2022. № 10110. 97 p. URL: https://www.ifo.de/DocDL/cesifo1_wp10110.pdf (дата звернення: 08.02.2026).
8. Enke B., Rodriguez-Padilla R., Zimmermann F. Moral universalism: Measurement and economic relevance. *Management Science*. 2022. Vol. 68, № 5. P. 3590–3603. DOI: <https://doi.org/10.1287/mnsc.2021.4086>.
9. Enke B. Market exposure and human morality. *Nature Human Behaviour*. 2023. Vol. 7. P. 134–141. DOI: <https://doi.org/10.1038/s41562-022-01480-x>.
10. Bahrami-Rad D., Becker A., Henrich J. Tabulated nonsense? Testing the validity of the Ethnographic Atlas. *Economics Letters*. 2021. Vol. 204. Article 109880. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.econlet.2021.109880>.
11. Bahrami-Rad D., Beauchamp J., Henrich J., Schulz J. F. Kinship institutions and economic development. 2024. 117 p. DOI: <https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4200629>.
12. Singh M., Hoffman M. Individualizing moral principles and the expansion of the moral circle. *SocArXiv*. 2022. pqem7_v1. DOI: <https://doi.org/10.31235/osf.io/pqem7>.
13. Lawlor K. The genealogy of reasonableness. *Mind*. 2023. Vol. 132, № 525. P. 113–135. DOI: <https://doi.org/10.1093/mind/fzac036>.
14. Coeckelbergh M. Three challenges for a global AI ethics: towards a more relational normative vision. *AI and Ethics*. 2025. Vol. 5. P. 5527–5533. DOI: <https://doi.org/10.1007/s43681-025-00791-9>.
15. Coeckelbergh M. The Ubuntu robot: towards a relational conceptual framework for intercultural robotics. *Science and Engineering Ethics*. 2022. Vol. 28. Article 16. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11948-022-00370-9>.